

ПАЛІТЫКА ПАМЯЦІ І АСІМІЛЯЦЫЯ БЕЛАРУСКАГА НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў МІЖВАЕННАЙ ПОЛЬШЧЫ

Палітыка памяці або гістарычная палітыка як інструмент пабудовы нацыянальнай дзяржавы адносна нядаўна стала прадметам даследавання гісторыкаў. Кейс Заходняй Беларусі, якая ў міжваенны перыяд знаходзілася ў складзе Польшчы і зведала палітыку паланізацыі, апісаны ў гістарыяграфіі з розных бакоў: нацыянальнага, рэлігійнага, сацыяльна-эканамічнага і г.д. Але сёння практычна адсутнічаюць даследаванні, якія б прадстаўлялі сімвалічнае вымярэнне спроб нацыянальнай асіміляцыі беларусаў праз канструяванне адпаведнага гістарычнага наратыву і польскай палітыкі памяці. Адзінай працай, якая ўздымае дадзенае пытанне з'яўляецца работа В. Слешыньскага, прысвечаная інструменталізацыі гісторыі ў палітычных мэтах і канструяванню гістарычнага наратыву ў Беларусі.

Землі Заходняй Беларусі ў выніку Ружскага мірнага пагаднення 1921 года, падпісанага Савецкай Расіяй ад імя БССР, апынуліся ў складзе польскай дзяржавы. Адносіны да беларускага насельніцтва і тэрыторый у міжваенны перыяд вызначаліся канкурэнцыйнай паміж дзвюма канцэпцыямі: інкарпарацыі і федэралізацыі. Першая была прадстаўлена польскімі нацыянал-дэмакратамі, якія сцвярджалі неабходнасць нацыянальнай асіміляцыі славянскіх меншасцей. Другая – прадугледжвала стварэнне буфера паміж Польшчай і Расіяй праз федэралізацыю з Польшчай беларускіх, украінскіх і літоўскіх тэрыторый. Абодва падыходы абавіраліся на гістарычную спадчыну і аргументацыю, звярталіся да гісторыі польска-беларускіх адносін.

У рэалізацыі асіміляцыйнай палітыкі гісторыя адыгрывала важную ролю. Абодва падыходы спасылаліся на нацыянальныя або дзяржаўныя гістарычныя польскія традыцыі ў выглядзе ягелонскай ідэі. Пэўным чынам сканструяваны гістарычны наратыв павінен быў легітымізаваць уключэнне беларускіх зямель у склад Польшчы, абгрунтоўваць паланізацыю і асіміляцыю насельніцтва.

Для шматлікіх палітычных сіл, як польскіх, так і беларускіх, своеасаблівым месцам памяці з'яўлялася гісторыя ВКЛ і ўніі 1569 года, да спадчыны якой яны часта звярталіся. Ідэя новага ўвасаблення Рэчы Паспалітай, як саюза народаў былога Вялікага Княства Літоўскага, была адной з цэнтральных у палітыцы памяці польскіх улад. Праводзілася аналогія з паланізацыйнымі працэсамі сярод шляхты ў часы Рэчы Паспалітай, што звязвалася з гістарычнай місіяй Польшчы і палякаў, якія неслі свет еўрапейскай цывілізацыі на Усход.

Галоўнымі інстытутамі палітыкі памяці накіраванай на асіміляцыю няпольскага насельніцтва ў першую чаргу з'яўлялася школа. У міжваенны перыяд уладамі прапаноўваліся два падыходы ўзмацнення польскага ўплыву праз школьніцтва – нацыянальнае выхаванне і дзяржаўнае выхаванне.

Першае было звязана з ідэяй польскай нацыянальнай місіі, да якой павінна было рыхтавацца маладое пакаленне. Нацыя згодна з падыходам абвяшчалася найвышэйшай каштоўнасцю, а лепшым сродкам, каб прывіць польскую нацыянальную ідэнтычнасць, лічылася польская гісторыя і зварот да шляхецка-рыцарскай і каталіцкай традыцыі, што павінна было спрыяць ператварэнню насельніцтва польскіх «крэсаў» у сапраўдных палякаў, у выніку выхаванне набывала выразна нацыяналістычную афарбоўку. Міністр асветы С. Грабскі ў 1927 г. пісаў, што школа павінна выходзіць польскую і няпольскую моладзь на добрых грамадзян Польшчы. Гэта значыць даць ёй польскую культуру, дух, прышчапіць любоў да польскай літаратуры, мастацтва, культу польскіх герояў, гордасць за прыналежнасць да польскай дзяржавы, пачуццё агульнай гістарычнай традыцыі з польскім народам і як мінімум расавага і кроўнага пакрывенства з польскім насельніцтвам.

Пасля перавароту 1926 г. і ўсталявання рэжыму санацыі на першы план выйшла ідэя дзяржаўнага выхавання. Галоўнай мэтай абвяшчалася пабудова вялікай Польшчы, што патрабавала кансалідацыі ўсіх грамадзян краіны вакол моцнай улады. На практыцы на першы план у палітыцы памяці пачалі выходзіць акцэнтны, звязаныя з выбітнымі каралямі з гісторыі Польшчы, якія павінны былі падкрэсліць значнасць асобы кіраўніка дзяржавы і спрыяць умацаванню культу асобы Ю. Пілсудскага.

Палітыка памяці санацыйнага лагера падкрэслівала гістарычныя сувязі беларускага і польскага народаў, але ў цэлым беларускаму пытанню ў параўнанні з украінскім ці яўрэйскім надавалася мала ўвагі. Лічылася, што галоўнай праблемай у беларускім кірунку з'яўляецца неабходнасць ліквідацыі ўплыву камуністычнага руху. Беларускі аспект у канструяванні гісторыі не згадваўся ўвогуле, але палякі і Польшча прадстаўляліся выключна пазітыўна.

Адной з галоўных дыскурсіўных стратэгіяў польскага гістарычнага наратыву было супрацьпастаўленне польскай палітыкі і агрэсіўных дзеянняў царызму, у параўнанні з якімі асіміляцыйныя практыкі прадстаўляліся як станоўчы працэс, а Польшча мела гістарычныя правы ажыццяўлення экспансіі на Усход. Беларускае пытанне ў такім аспекце выступала толькі як частка расійска-польскага канфлікту. На першы план вылучаліся гістарычныя асобы, звязаныя з супраціўленнем расійскай імперыі – Т. Касцюшка, Р. Траўгут, якія паходзілі з беларускіх зямель і мелі шчыльныя кантакты з Польшчай. Галоўнай ідэяй павінна было быць аргументаванне гістарычных сувязей паміж ВКЛ і Польшчай, а таксама абуджэнне недаверу адносна Расіі (імперскай або сацыялістычнай).

Беларускага сялянскага насельніцтва ў польскім гістарычным наратыве практычна не існавала. Вобраз гісторыі падаваўся ў святле польскай этнанацыянальнай перспектывы і ўяўляў хутчэй гісторыю Польшчы і палякаў на беларускіх землях. Гісторыя асобных тэрыторый, рэгіёнаў і мясцовасцей прадстаўлялася праз прызму ўладароў, магнатаў, шляхты і духоўных дзеячаў. Ключавымі сюжэтамі былі войны перыяду Рэчы Паспалітай, а таксама паўстанні супраць расійскіх улад перыяду падзелаў, у якіх усе народы Рэчы Паспалітай – палякі, літоўцы, украінцы і беларусы – выступалі разам за адраджэнне адзінай дзяржаўнасці.

Палітыка памяці абумоўлівала адпаведныя мемарыяльныя практыкі, звязаныя са святкаваннем 3 мая – Дня Канстытуцыі Рэчы Паспалітай, або 11 лістапада – Дня незалежнасці Польшчы. Святкаваліся гадавіны паўстанняў, аднаўляліся помнікі паўстанцаў.

Шмат увагі надавалася акту Люблінскай уніі, з якога нібыта і пачыналася развіццё паўночна-ўсходніх зямель Рэчы Паспалітай дзякуючы польскаму цывілізатарскаму ўплыву, які быў перарваны падзеламі і які зараз неабходна было вярнуць. Апісанне царкоўнай Брэсцкай уніі таксама падкрэслівала сувязь беларусаў з заходняй культурай.

Беларускае пытанне як самастойнае ў польскім гістарычным наратыве ўзнікае толькі ў XIX стагоддзі, калі на асаблівасці русіфікаванага краю звяртаюць увагу польскія шляхцічы і даводзяць да насельніцтва ідэю аб існаванні самастойнага беларускага народу. Толькі падчас Першай сусветнай вайны ў сувязі з развіццём нацыянальных рухаў паўстае абвешчаная Беларуская Народная Рэспубліка. Увогуле беларускае пытанне традыцыйна прадстаўляецца як замежная інтрыга – нямецкая або бальшавіцкая. Нацыянальныя асаблівасці беларусаў не заўважаліся, а сам факт іх існавання разглядаўся як пабочны прадукт барацьбы паміж Расіяй, Польшчай і Германіяй.

Польскія ўлады пры дапамозе розных інстытутаў – адміністрацыі, друку, школы, імкнуліся аб’яднаць беларускі і польскі гістарычны наратывы. Беларуская меншасць у Польшчы павінна была прыняць польскую гісторыю як сваю, што павінна было спрыяць распаўсюджванню польскай нацыянальнай ідэнтычнасці сярод беларускага насельніцтва. Беларусы разглядаліся як частка польскага грамадства, як сілезцы ці кашубы, не больш як этнаграфічная група.

Значная частка гістарычнага дыскурсу адводзілася барацьбе з камуністычным вобразам гісторыі, які ў сілу сацыяльна-нацыянальных асаблівасцей рэгіёна набываў асаблівую папулярнасць сярод збяднелага беларускага сялянства. Але галоўны ўдар па дзейнасці камуністаў у Заходняй Беларусі быў нанесены Сталіным, калі ў 1938 г. Камуністычная партыя Заходняй Беларусі была ліквідавана, а шматлікія яе дзеячы рэпрэсаваны, што канчаткова пераканала польскія ўлады ў нязначнасці беларускага пытання і рэальных перспектывах паланізацыі насельніцтва Заходняй Беларусі.